

УДК 332.122

ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРА ТЕПЛОВОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК ФАКТОРА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА РЕГІОНУ

**Л.О. Птащенко, доктор економічних наук. В.В. Скриль. Полтавський національний
технічний університет ім. Ю. Кондратюка.**

Вступ. Найбільш гострою проблемою теплового господарства регіонів України залишається подолання економічної кризи. Під впливом негативних тенденцій, які склалися в економіці, в тяжкому фінансовому стані опинилася і провідна сфера теплового господарства. Глобальні зміни в соціально-економічному та техніко-технологічному процесі вимагають розробки нового підходу до реорганізації, оновлення та модернізації теплових господарств регіонів. Особливо це актуально сьогодні, коли Україна переживає фінансову та економічну кризу.

Однією з важливих умов забезпечення процесу сталого розвитку та інноваційного оновлення теплового господарства є здійснення ряду заходів, спрямованих на ефективне використання наявних ресурсів регіону, його інноваційноінвестиційного потенціалу. Дієвим засобом прискореного інноваційного розвитку теплового господарства регіону та його сталого економічного зростання є кластерний підхід, про ефективність якого свідчать світова практика та певні вітчизняні напрацювання.

Огляд останніх наукових публікацій показує, що проблемами створення, функціонування та розвитку кластерів, аналізом сутності процесів кластеризації, класифікацією кластерних утворень, вивченням їхніх особливостей та специфіки займалися видатні зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема, А. Маршал, І. Толенадо, Д. Соле, М. Енрайт, Е. Дахмен, Е. Портер, К. Романова, М.П. Войнаренко, С.І. Соколенко, В. Федоренко та інші, які започаткували теоретичні основи кластеризації, розкрили його механізм, проаналізували особливості кластерних утворень і визначили перспективи їх розвитку. Але, поряд з цим, вимагають свого дослідження і вирішення деякі проблеми, зокрема, питання розвитку та функціонування теплового господарства, шляхи стимулювання розвитку теплового господарства за допомогою впровадження та удосконалення еконо-

мічних механізмів, конкурентних ринків, підвищення інноваційної активності, активізації взаємодії держави, бізнесу та науки.

Метою даної статті є обґрунтування необхідності створення кластерних об'єднань для підвищення конкурентоспроможності підприємств теплового господарства та регіону в цілому.

Основний матеріал і результати. Поняття «конкуренція» є фундаментальним в теорії світової економіки. Саме конкуренція пронизує всі рівні і ланки економічної системи – від мікрорівня (підприємство, фірма) до макrorівня (економіка країни, світова економічна система), є необхідною умовою її ефективного функціонування. Ефективність господарювання суб'єктів економіки будь-якого ієрархічного рівня і управління ними визначальним чином залежить від розуміння природи конкуренції, форм її прояву, методів конкурентної боротьби і чинників, що визначають готовність суб'єктів економіки до такої боротьби.

На сучасному етапі економічного розвитку формування та ефективне використання певних конкурентних переваг сприяє прискореному розвитку продуктивних сил, науково-технічному прогресу, зростанню інтенсивності у взаємовідносинах між економіками країн. Світова практика свідчить, що найбільш ефективною формою економічного зростання, на сьогодні, є практика впровадження кластерного механізму. У її основу покладено поняття «кластер».

Кластер, як територіальне соціально-економічне утворення, має давню історію. Варто зазначити, що термін «кластер» запозичено з математики, він означає групу об'єктів з близькими властивостями. З англійської мови термін «cluster» перекладається як гроно, букет, або як група, скупчення, зосередження (наприклад, людей, предметів), або як бджолиний рій [1].

Розвиток теорії кластеризації економіки, а також накопичення практичного досвіду відносно створення, функціонування та розвитку кластерних утворень відбивається і на поглядах зарубіжних та вітчизняних вчених щодо визначення по-

© Птащенко Л.О., 2010.

© Скриль В.В., 2010.

няття кластера.

Дослідження даної проблеми вперше було проведене А. Маршаллом [2], який, розглядаючи особливості промислових регіонів, відзначив тенденцію до концентрації спеціалізованих компаній у таких регіонах. Французькі вчені І. Толенадо та Д. Соле використовували термін «фільєри» (більш вузька інтерпретація терміну «кластери») для опису груп технологічних секторів [4, 7]. Шведський вчений Е. Дахмен розглядав «блоки розвитку», зосереджуючи свою увагу на важливості зв'язку між можливістю розвитку одного сектора та забезпечення при цьому прогресу в іншому [8]. Разом з тим зазначені вчені у своїх роботах не врахували інвестиційний підхід, що використовується для розвитку таких підприємницьких формувань, як кластер.

Варто зазначити, що автором кластерного підходу в економіці вважається Майкл Е. Портер, професор Гарвардського університету, який розробив і теоретично описав концепцію кластерного розвитку бізнесу. За М. Портером «кластер – це географічно сконцентровані групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг фірм у відповідних галузях» [9]. Далі М. Портер доповнює визначення тим, що кластери охоплюють різного роду підприємницькі структури, які важливі для конкурентної боротьби, а саме: постачальників спеціального оснащення, нових технологій, послуг, інфраструктури, сировини, додаткових продуктів та ін. Крім того, «...багато включають органи влади та інші установи – такі, як університети, центри стандартизації, торговельні асоціації, які забезпечують освіту, спеціалізоване перенавчання, інформацію дослідження та технічну підтримку» [9].

Крім Портера, дослідженням сфери «кластеризації» займався і М.П. Войнаренко, який дає своє визначення кластера: «Це територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами й організаціями місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції й економічного зростання регіону» [10].

Відомий український науковець у сфері кластерних утворень С.І. Соколенко [9] доводить, що комплекси-кластери є альтернативою галузевого підходу, який застосовують прибічники традиційної схеми виробництва.

Відповідно до проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції кластеризації економіки України» термін *кластер* має своє тлумачення: «Кластер – це група, як правило, географічно локалізованих взаємопов'язаних економічних суб'єктів (виробничих підпри-

ємств, закладів інфраструктури, науково-дослідних центрів, вузів та інших організацій), що взаємодоповнюють один одного на добровільних договірних засадах для досягнення конкретного господарського ефекту та посилюють ринкові конкурентні переваги» [9].

Тобто, слово «кластер» має багато тлумачень, як в українській і російській мовах, так і в зарубіжних дослідженнях. Але характерною ознакою його сутності є об'єднання окремих елементів у єдине ціле для виконання певної функції, або реалізації певної мети.

Сьогодні теорія кластеризації набуває важливого значення, реалізація положень якої забезпечує ефективні методи підвищення конкурентоспроможності підприємств-учасників кластерів. Саме регіони мають початкові передумови для створення кластерів. Тому доцільним є розробка та обґрунтування формування територіально-виробничих комплексів у регіонах на засадах побудови кластерів [3]. Адже формування і розвиток територіальних, галузевих і міжгалузевих кластерів стає одним з основних методів активізації інноваційних процесів у ринкових умовах [5]. Регіони, на території яких функціонують кластери, стають лідерами економіки відповідної країни [6], визначаючи її конкурентоспроможність. Регіони, які не мають кластерів, втрачають свої конкурентні позиції.

Варто також зазначити, що регіони є джерелом зростання економіки. У розвинутих країнах саме в регіонах об'єднання підприємств у кластери дало ефективні результати. В економіці України з'явилися об'єктивні передумови та нагальна необхідність відмовитись від традиційної промислової політики і перейти до сучасної. На сьогодні накопичена достатня кількість теоретичного та практичного матеріалу кластерного підходу, існують пропозиції, моделі розвитку, впровадження яких сприятиме прискоренню ефективного розвитку національної економіки.

Слід зазначити також, що в Україні в цілому сформовано законодавство, яким визначено організаційно-правові форми об'єднань підприємств та наявні передумови для формування нових виробничих систем (кластерів) у різних сферах господарської діяльності, однак не сформовано поняття «кластер» та не визначено його види й заходи щодо створення кластерів в Україні. Але у регіонах України, починаючи з 1998 року і на сьогодні, існують певні напрацювання стосовно кластерних утворень. У більшості регіонів держави проведені кластерні дослідження і запроваджені сучасні ефективні форми об'єднання суб'єктів господарювання. Для України кластериза-

ція є одним із шляхів розбудови економіки та підтримки її на належному рівні в системі світових господарських відносин, і таку реорганізацію необхідно розпочинати саме з регіонів, оскільки вони є рушійною силою світової економіки, джерелом економічного зростання.

Перші спроби побудови кластерного об'єднання були зроблені у Подільському регіоні у 1998 р. (Хмельницька, Вінницька і Тернопільська області). Там були сформовані три кластери: будівельний, швейний та агропромисловий, а пізніше – туристичний, розроблена програма, що реалізується на даний момент – «Поділля Перший». Саме ця громадська організація «Поділля Перший» першою в Україні почала пропонувати та практично здійснювати кластерну концепцію менеджменту. Її діяльність дала поштовх до подальших робіт у цій області. На сьогодні існують певні напрацювання кластерних об'єднань у АРК, Івано-Франківській, Луцькій, Львівській, Житомирській, Рівненській, Херсонській областях [11].

У той же час у запропонованій Програмі діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків», затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 16.01.2008 р. № 14, започатковані основні напрями кластерної політики та визначені наступні пріоритети: розроблення та впровадження нормативно-методичного забезпечення поглибленої інноваційної спрямованості розвитку підприємництва, стимулювання запровадження ефективного механізму правової, фінансової, організаційної, кадрової та освітньої підтримки перспективних інноваційних проектів у кластеризації; оптимізація регіональних та міжрегіональних промислових комплексів; сприяння створенню регіональних промислових кластерів, передусім у найбільш наукоємних і високотехнологічних галузях та виробництвах, здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості; сприяння залученню інвестицій для модернізації основних фондів енергокомпаній, що здійснюють виробництво, передачу та постачання теплової енергії з метою ефективного використання палива, недопущення понаднормативних втрат теплової енергії, підвищення надійності та якості теплопостачання, впровадження сучасних технологій “інтелектуальних” розподільних мереж, у тому числі за рахунок тарифної політики; розроблення Концепції розвитку теплоенергетики, яка передбачатиме перехід теплоелектростанцій до споживання вітчизняного енергетичного вугілля; створення ринку теплової енергії з метою стимулювання розвитку конкуренції в теплоенергетиці та прозорого ціноутворення; заохочення об'єднання

малих та середніх підприємств у діловій мережі та формування регіональних кластерів підприємств та інституцій [12].

Прийняті в урядовій програмі основні пріоритети кластерної політики мають стати поштовхом до розвитку кластеризації економіки України та її регіонів.

Як свідчить дослідження, велика роль в активізації інноваційних процесів належить формуванню кластера теплового господарства. Кластеризація теплового господарства передбачає не створення нових суб'єктів господарювання, а об'єднання на взаємовигідних умовах вже існуючих підприємств виробників, постачальників теплової енергії, що формують спільну стратегію інноваційного розвитку теплового господарства окремого регіону.

Варто зазначити, що виробництво теплової енергії носить локальний характер, тобто, ця продукція не може бути передана чи перевезена до іншого регіону. Також вона має соціальну спрямованість і орієнтована, насамперед, на потреби внутрішнього ринку у вигляді опалення та гарячого теплопостачання й забезпечує комфорт сучасного житлового фонду.

Кластер теплового господарства – це добровільне територіально-виробниче об'єднання систем підприємств та організацій по виробництву, постачанню та розподілу теплової енергії, наукових та громадських організацій, органів місцевої влади з метою створення конкурентоспроможності послуги з теплопостачання та економіки регіону, країни.

Дослідження довело, що в регіонах України сьогодні існують належні умови для розвитку кластерної політики. Враховуючи це, пропонується впровадити систему кластерного підходу в галузі теплового господарства (рис. 1). Така структура передбачає наявність наступних учасників кластера: місцева влада (в особі представницької влади та координаційної ради), науково-дослідницькі організації та установи (особливо вищі навчальні заклади та професійні установи належного профілю, дослідницькі інститути, агентства економічного розвитку), допоміжні підприємства (без участі яких неможливо здійснення процесу виробництва теплової енергії).

Уся діяльність таких структурних елементів теплового кластера повинна бути направлена задля досягнення певних результатів. Разом з тим слід звернути увагу і на те, що кластер є динамічною структурою і в процесі виробництва може змінюватися в залежності від впливу внутрішніх та зовнішніх факторів. Саме тому запропонована структура теплового господарства може змінюватися

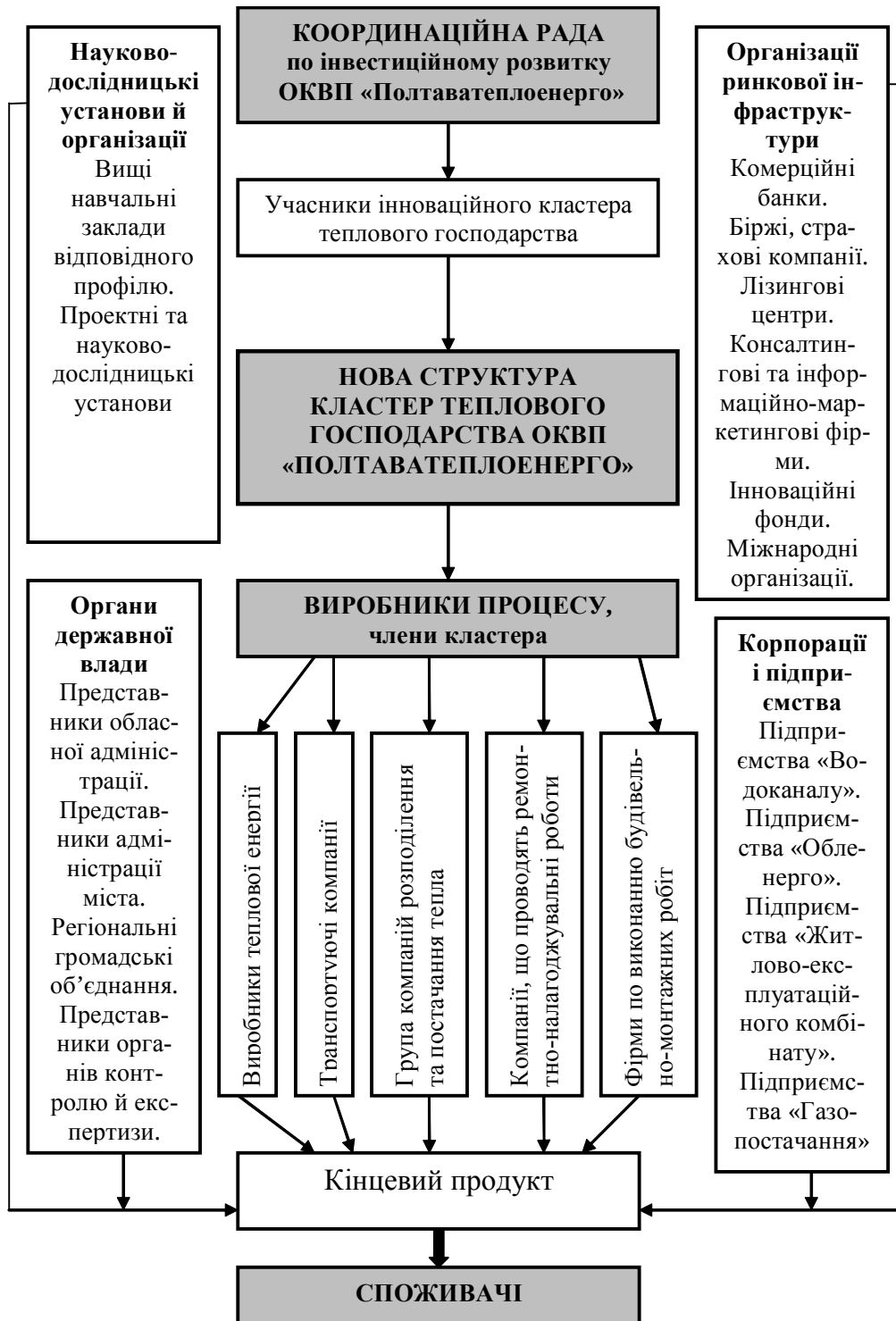

Рис. 1. Схема взаємодії членів кластера теплового господарства (розробка автора)

з урахування гнучкості кластера та в залежності від характеру процесу виробництва протягом певного часу.

Але основною метою створення кластера теплового господарства є досягнення конкретного економічного результату – виробництво конкурентоспроможної продукції (електричної та теплової

енергії), що сприятиме підвищенню ефективності діяльності членів кластера та прискоренню розвитку економіки регіону.

Наприклад, впровадження кластера теплового господарства м. Полтави у майбутньому може дати наступні переваги, а саме: створення нових робочих місць на підприємствах – членах класте-

ра, що забезпечить підвищення рівня зайнятості; підвищення продуктивності підприємства теплового господарства за рахунок кращого доступу до висококваліфікованої робочої сили; підвищення мотивації керівників та працівників теплового господарства; можливість зниження вартості наданих послуг підприємствами, що входять до складу кластера; спрощення системи взаєморозрахунків за рахунок отримання ряду інших переваг (вільний обмін інформації в середині кластера; приток інвестиційних ресурсів, що сприяють функціонуванню підприємства; залучення ресурсів з інших галузей, які не можуть їх ефективно використовувати; стимулювання підвищення конкурентоздатності продукції теплопостачання; наявність великої кількості малих підприємств в діючому кластері; взаємна підтримка підприємств у просуванні своєї продукції в умовах ринкових відносин; наявність сконцентрованих на визначеній території підприємств однієї або суміжних видів діяльності); зміна механізмів взаємодії між державою і бізнесом для ефективної реконструкції та модернізації теплового господарства; можливість переходу на альтернативні види палива й використання новітніх технологій та устаткування за рахунок тісних взаємозв'язків між членами кластера; надання можливості переходу науково-дослідницьких установ від дотаційних до прибуткових; створення нових можливостей залучення фінансових ресурсів за рахунок більшої кількості членів кластера, а також надання кредитних пільг з боку держави; зниження вартості витрат на модернізацію теплових мереж, котелень, устаткування, теплоелектростанцій за рахунок передачі та розподілу частини робіт структурним підрозділам, що спеціалізуються на конкретному виді діяльності; розвиток малого та середнього бізнесу у сфері теплопостачання регіонів України; розробка і впровадження механізму управління у повсякденну практику підприємств кластера теплового господарства, орієнтованого на пріоритети економічних параметрів господарської діяльності; створення нових підприємств; сприяння підвищенню якості послуг; створення конкурентного середовища та більш привабливого інвестиційного клімату.

Висновок. Проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що основною метою створення кластера теплового господарства є виробництво конкурентоспроможної продукції (комбіноване виробництво теплової та електричної енергії), що сприятиме підвищенню діяльності підприємства теплового господарства, активізації інноваційних процесів і реальних механізмів узгодження інтересів влади, бізнесу, науки та освіти як на рівні окремого суб'єкта господарювання, учасника

кластера, так і на рівні регіону і країни.

Формування та розвиток територіально-виробничих кластерів теплового господарства може стати одним з основних методів активізації інноваційної політики в теплопостачанні в умовах ринкових відносин.

Саме для забезпечення створення та розвитку кластерів теплового господарства необхідні певні умови, основними з яких є: проведення комплексного дослідження соціально-економічного розвитку регіонів України з метою визначення необхідності кластерних утворень, розроблення програм кластеризації України та її регіонів; розроблення на рівні Кабінету Міністрів України державної стратегії формування та підтримки інноваційних промислових кластерів, в якій будуть визначені головні умови для учасників кластеризації та передбачена система заохочення у вигляді податкових пільг або надання позичок, для збільшення кількості іноземних інвестицій; розроблення відповідних законопроектів, які б визначали зміст, роль та місце кластерів у господарській системі України і фінансові механізми підтримки реалізації кластерної політики на рівні держави та регіонів; залучення до інноваційних проектів представників науки, малого та середнього бізнесу, громадських організацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Войнаренко, М. П. Механізм адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України [Текст] / М. П. Войнаренко // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку території / Матеріали конференції 1-2 листопада 2001 рік. – К. : Спілка економістів України, 2001. – С. 25-33.
2. Маршалл, А. Принципы экономической науки : в 3-х т., т. 1 / А. Маршалл. – М., 1993. – С. 176-189.
3. Федоренко, В. Г. Концепція кластерної політики в Україні [Текст] / В. Г. Федоренко, А. М. Тугай, А. Ф. Бойко та ін. // Економіка та держава. – 2008. – № 11. – С. 5-15.
4. Toltnado, J. A. Propos des Filieres Industrielles / J. A. Toltnado // Revue d'Economie Industrielle. – 1978. – Vol. 6. – № 4. – P. 149-158.
5. Цуерман, В. А. Проблемы и возможности кластеров как метода активизации инновационного развития экономики [Текст] / В. А. Цуерман // Материалы XIII междунар. науч.-практ. конф. по инновационной деятельности. – Киев-Симферополь-Севастополь – 2008. – С. 290-294.
6. Соколенко, С. І. Кластерний механізм інноваційного розвитку [Текст] / С. І. Соколенко, Ю. В. Кіндзерський // Проблемы и механизмы инновационного развития экономики : Материалы XII междунар. науч.-практ. конф. – Киев-Симферополь-Севастополь – 2007. – С. 511-513.
7. Soulie, D. Filieres de Production et Vertical / D.

Soulie // Annales des Mines. – Janvier 1989. – № 6. – P. 21-28.

8. Кластер в умовах глобальної конкуренції [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://niss.gov.ua/book/Varnalij/15.pdf>.

9. Шовкалюк, В. С. Кластери та інноваційних розвиток України [Електронний ресурс] / В. С. Шовкалюк // Створення та функціонування інноваційних кластерів : матеріали круглого столу : 1 жовтня 2009 р. – Режим доступу: http://imo.kture.kharkov.ua/sem_v003.pps#259,1.

10. Войнаренко, М. В. Особливості навчання та підготовки фахівців роботи у кластерних структурах [Текст] / М. В. Войнаренко // Нові виробничі системи і економічний розвиток України : матеріали економіч-

ного самміту, м. Луцьк, 30 січня 2003 р. – К. : СО-ФІЯ -А, 2003. – С. 48-54.

11. Бутенко, А. І. Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіонів [Електронний ресурс] / А. І. Бутенко, Є. В. Лазарева // Інвестиції: практика та досвід. – Режим доступу: <http://www.investplan.com.ua/index.php?iid=3&operation=9>.

12. Програма діяльності Кабінету Міністрів України "Український прорив: для людей, а не політиків" [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2008 р. № 14. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=4&nreg=n0001120-08>

УДК 332.122

Птащенко Ліана Олександрівна, доктор економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та державного управління, заступник завідувача кафедри. **Скриль Віталія Вячеславівна**, аспірант кафедри фінансів, банківської справи та державного управління. Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка. **Формування кластера теплового господарства як фактора підвищення конкурентоспроможності підприємства та регіону**. Аналізується кластерна форма теплового господарства та обґрунтовується необхідність її реалізації в теплопостачанні України. Досліджуються особливості формування кластерів та визначається їх вплив на ефективність функціонування теплового господарства. Обґрунтовується необхідність створення кластерних об'єднань з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств, що працюють на зазначеному ринку.

Ключові слова: теплове господарство, конкуренція, конкурентоспроможність, кластер, кластерна форма теплового господарства, інноваційні процеси.

УДК 332.122

Птащенко Лиана Александровна, доктор экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и государственного управления, заместитель заведующего кафедры. **Скрыль Виталия Вячеславовна**, аспирант кафедры финансов, банковского дела и государственного управления. Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка. **Формирование кластера теплового хозяйства как фактора повышения конкурентоспособности предприятия и региона**. Анализируется кластерная форма теплового хозяйства и обосновывается необходимость ее реализации в теплообеспечении Украины. Исследуется особенности формирования кластеров и изучается их влияние на эффективность функционирования теплового хозяйства. Обосновывается необходимость создания кластерных объединений с целью повышения конкурентоспособности предприятия, что работают на указанном рынке.

Ключевые слова: тепловое хозяйство, конкуренция, конкурентоспособность, кластер, кластерная форма теплового хозяйства, инновационные процессы.

UDC 332.122

Ptaschenko Liana Aleksandrovna, the doctor of economics, assistant professor of the pulpit finance, bank deal that state management, vice managing pulpits. **Skrili Vitaliya Vyacheslavovna**, aspirant pulpits finance, bank deal that state management. Poltavskiy national technical university im. Yu. Kondratyuka. **Shaping cluster heat facilities as factor of increasing competitiveness enterprises and region**. The cluster form of thermal economy is analyzed and necessity of its realization in heat supply of Ukraine is grounded in the article. Clusters' forming peculiarities are researched along with their influence on efficiency of functioning of thermal economy. The necessity of forming of cluster units the aim of increasing of competitiveness of enterprises that work in the indicated market is stated in the article.

Keyword: heat facilities, competitiveness, competitiveness, cluster, cluster form heat facilities, innovation processes.

Стаття отримана редакцією 28.05.2010 р.